

Ühe Liivimaa kirikuvürsti ametisseastumisest

Tiina Kala

Keskaegsete valitsejate võimupiirid ei vasta päriselt uusaegsetele arusaamadele suveräänsusest. Ka ei olnud selliste riigikeste territoorium alati piiritletud alamate keelest, majandushuvidest või loodusteguritest lähtuvalt. Nende valitsemine rajanes aga kindlale poliitilisele süsteemile. Kõik see kehtib ka keskaegse Liivimaa piiskopi- ja orduvalduste kohta. Rangelt võttes esindasid nendes valdustes võimu teostanud üksikisikud (piiskopid) või korporatsioonid (Saksa Ordu) üht universaalset organisatsiooni – katoliku kirikut. Loomulikult ei tähendanud see, et piiskoppidel või ordukäsknikel ei oleks olnud isiklikke ja tihti vägagi ilmaliku iseloomuga huve juba Liivimaa hõlvamise algusaegadest peale, mil niisugused ambitsioonid etendasid tulevase võimujaotuse kujunemisel kaalukat, vahest koguni otsustavat osa.¹ Eriti süvenes püüd individuaalse võimu poole aga 16. sajandil, mil see on hästi jälgitav Saksa Ordu Liivimaa haru ja selle meistri Wolter von Plettenbergi näitel.²

1500. aasta paiku oli Euroopas umbes 500 erinevat poliitiliselt autonoomset üksust³ ja arusaadavalt ei olnud kaugeltki mitte kõik neist territoriaalses mõttes uusaegsete rahvusriikide eelkäijad. Selliste valduste elanike ei pruukinud iseloomustada ühine keel

ega ühine ajalugu. Ent Liivimaa väikeriikide puhul kuulusid just alamsaksa keel ja ühine minevik – maa vallutamine ja ristimine – tegurite hulka, mille kaudu vastandada ennast kohalikele paganatele või vastristitutele ja naabruses asuvatele skismaatikutele. See liitis mitte ainult koloniaalvõimu eri huvirühmi ühe valduse piires, vaid ka eri maahärrade valdusi. Ka omavahel vaenujalal olles ei üritatud neid alustalasid tõsisemalt kõigutada. 16. sajandi teisest veerandist hakkas olukord muutuma ning usuküsimus ja sellega seotud poliitilised eelistused said täiendavaks vastuolude allikaks.

Allpool käsitletakse üht episoodi hilis-keskaegse Liivimaa ajaloost – uue Saare-Lääne piiskopi tõusmist oma aujärjele. Selle sündmuse käik osutab nii lahkkelidele kui ka koostööle Liivimaa riikide sees ja vahel, sündmuse üksikasjad valikuliselt jäädvustanud Johannes Lohmüller on aga ere näide reformatsiooni ajal pooli vahetanud intellektuaalist, kellesugused moodustasid suure osa usupuhastajate esimesest põlvkonnast.

*

1515. aasta 24. juunil pühitseti ametisse uus Saare-Lääne piiskop Johannes Kivel,⁴ endine

¹ Vt. nt. G. Gnegel-Waitschies. Bischof Albert von Riga: ein Bremer Domherr als Kirchenfürst im Osten (1199–1229). Hamburg, 1958; A. Selart. Die Bettelmönche im Ostseeraum zur Zeit des Erzbischofs Albert Suerbeer von Riga (Mitte des 13. Jahrhunderts). – Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 56 (2007), Heft 4, lk. 475–499.

² Vt. selle kohta J. Kreem. The Teutonic Order as a Secular Ruler in Livonia. The Privileges and Oath of Reval. – Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500. Ed. A. V. Murray. Burlington, Singapore, Sydney, 2001, lk. 215–232, siin lk. 231–232.

³ H. Kamen. Early Modern European Society. London, New York, 2003, lk. 6.

⁴ Käsikirjalistes allikates esineb selle suguvõsa nimi mitmel erineval ortograafilisel kujul, mistõttu ka ajalookirjanduses on kasutatud eri nimekujusid, nagu Kievalle, Kivael, Kivel, Kyvel. Et siinkirjutatu rajaneb peamiselt Johannes Lohmülleri kirja pandud tekstile piiskopikantselei registriraamatus, on järgnevalt kasutatud ka Lohmülleri tarvitatud nimekuju Kivel.

Saare-Lääne piiskopi Johannes Kiveli vapikujutis Haapsalu piiskopilinnuse müüril. Foto: J. Kreem

Tartu ja Saare-Lääne toomhärja,⁵ kelle nimega seostatakse Eesti ajaloos mitut kirikuelu uuendamise algatust, näiteks piiskop Johannes Orgase tegevuse jätkamist Saare-Lääne piiskopkonna visitatsioonide läbiviimisel⁶ ja kooli avamise kavatsusi.⁷ 1515. aasta jaanipäeval seati aga ametisse mitte ainult piiskopkonna uus ülemvaimulik, vaid ka uus kirikuvürst, kelle koht oli Liivimaa oludes arvatavasti üsna tulutoov. Kas Saare-Lääne piiskop oli just “rikkaim mees Liivimaal”⁸, seda tagantjärele vaevalt enam kindlaks teha saab, oma varanduslikud eelised tal teiste Liivimaa piiskoppide ees aga kahtlemata olid. Kõrg- ja hiliskeskajal pidi iga uus paavs-

ti poolt ametisse kinnitatud prelaat tasuma ühekordse maksu kuuria ülalpidamiseks – *commune servitium*.⁹ Selle suurus oli väga erinev, ulatudes mõnekümnest mitme tuhande floriinini.¹⁰ Algselt moodustas *commune servitium* kolmandiku prelaadile määratud prebendi aastatuludest, maksumäär oli aga traditsiooniliselt väga püsiv.¹¹ See tähendas, et majandusliku konjunktuuri või raha väärtuse muutudes ei pruukinud *commune servitium* enam olla piiskopkonna sissetulekutega endises kooskõlas. Seetõttu tuli piiskoppide palvel mõnikord ette ka maksumäära alandamist või maksetähtaegade pikendamist. Saare-Lääne piiskopi *commune servitium* oli ametlikult 1300 floriini, samas kui Riia peapiiskopi oma oli vaid 800, Tartu piiskopi oma 500, Tallinna piiskopi oma 300 ja Kuramaa piiskopi oma ainult 100 floriini.¹² Võrdluseks olgu öeldud, et näiteks Kölni peapiiskopkonna *commune servitium* oli tervelt 10 000 floriini ja Lundi peapiiskopkonna oma 4000 floriini (1414. aastal vähendati seda 2000 floriinini).¹³

1559. aastal müüs viimane Saare-Lääne piiskop Johann von Münchhausen oma piiskopkonna Taani kuningale Frederik II-le, kes ostis selle oma noorema venna hertsog Magnuse jaoks. Magnus ei osutunud usaldusväärseks valitsejaks. Oma võlgade katteks rentis ja pantis ta piiskopkonna maavaldusi, mille mandriosa oli niigi juba kaotatud

⁵ L. Arbusow. Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert. Mitau, 1904, lk. 91.

⁶ O. Sild. Kirikuvisitatsioonid eestlaste maal vanemast ajast kuni olevikuni. Tartu, 1937, lk. 34–51. Vt. visitatsiooniprotokollide editsiooni: E. Blumfeldt. Saare-Lääne visitatsiooniprotokolle aastaist 1519–1522. – Ajalooline Ajakiri, nr. 1 (1933), lk. 44–55, nr. 2 (1933), lk. 116–125 ja nr. 3 (1933), lk. 160–164.

⁷ Vt. nt. O. Sild. Eesti kirikulugu vanimast ajast olevikuni. Tartu, 1938, lk. 97. Tegelikult oli kooli asutamine pigem Liivimaa prelaatide ühine kava. Vt. Akten und Rezesse der livländischen Ständetage. Hrsg. v. L. Arbusow. Bd. III. Riga, 1910, nr. 116, p. 6, 28. juuli 1521.

⁸ Vt. I. Leimus. Saare-Lääne piiskop – rikkaim mees Liivimaal? – Läänemaa Muuseumi Toimetised VI. Haapsalu, 2002, lk. 7–12.

⁹ Vt. I. Leimus. Saare-Lääne piiskop, lk. 7.

¹⁰ Floriini: alates 1252. aastast Firenze vermitud kõrgeprooviline kuld münt kaaluga 3,537 g. Vt. I. Leimus. Saare-Lääne piiskop, lk. 8.

¹¹ L. Arbusow. Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland. Leipzig, Riga, 1919, lk. 5–6.

¹² Hierarchia Catholica Medii Aevi Vol. I. Ed. Conradus Eubel. Monasterii, 1913, lk. 219, 379, 472, 419, 420; vol. II. Monasterii, 1914, lk. 141, 207, 223, 245; vol. III. Ed. Ludovicus Schmitz-Kallenberg. Monasterii, 1923, lk. 183, 264, 285, 308.

¹³ Hierarchia catholica. Vol. I, lk. 198, 317.

¹⁴ Vt. Magnuse tehingute kohta: I. Leimus. Hertsog Magnus, tema võlad ja võlausaldajad. – Tuna 2008, nr. 3, lk. 8–18.

Põhjamaade seitsmeaastases sõjas.¹⁴ 1572. aastal liitis Frederik II Saaremaa Taaniga ning lasi uurida Magnuse läänistusi, rente ja müüke. Saare-Lääne toomhärra Reinhold Zoege¹⁵ sai ülesandeks anda kuningavõimule üle kõik piiskopkonna dokumendid. Võimalik, et just maavalduste omandiõiguse kontrollimisega seoses sattus osa piiskopkonna arhiivist Kopenhaagenisse. Tänapäeval säilitatakse Taani Riigiarhiivis 11 piiskopikantselei hiliskeskajast registreeritud, samuti lahtisi dokumente ja ürikuid.¹⁷ Suuresti just nende arhivaalide kaudu tunnemeegi Saare-Lääne piiskopkonna hiliskeskajast ajalugu. Nii võib hertsog Magnusele tema tuulepääsuse eest tagantjärele tänulikki olla – teiste Eesti piiskopkondade arhiivid on sõdade ja tulekahjude käigus valdavalt kaotsi läinud.¹⁸

Saare-Lääne piiskopkonna registreeritud sisaldavad ärakirju piiskopiriigi asjaajamisdokumentidest nii vaimulikust kui ka ilmalikust valdkonnast: visitatsioonikorda ja sinodaalstatuute, maadejagamise lepinguid, läänikirju jpm. nii ladina kui ka alamsaksa keeles. Osa nendest tekstidest on editeeritud,¹⁹ ent tervikuna ei ole piiskopkonna arhiivi uurimise võimalused veel kaugeltki ammendatud. Vello Helgi lahkelt vahendusel on digiteeritud mikrofilmilüüesvõtted piiskopikantselei registreeritud nüüd ligipääsetavad ka Rahvusarhiivi Ajalooarhiivi kodulehekülje kaudu.

Registreeritud vanim sisaldab muu

Saare-Lääne piiskopi Johannes Orgase vapukujutis Martna kiriku müüriil. Foto: J. Kreem

hulgas piiskopi sekretäri Johannes Lohmülleri ladinakeelset kirjeldust Johannes Kiveli piiskopiks saamisest 1515. aastal, samuti Lohmülleri värsse eelmise piiskopi Johannes Orgase mälestuseks ja uue piiskopi ülistuseks.²⁰ Ühegi teise keskajast Liivimaa vaimuliku aukandja ametisseastumisest ei ole nii värvikat kirjeldust säilinud. Tuntud on küll näiteks ordumeistri

¹⁵ Vt. tema kohta: L. Arbusow. Livlands Geistlichkeit, 1904, lk. 160; L. Arbusow. Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert. Dritter Nachtrag. Mitau, 1913, lk. 199–200.

¹⁶ København, Rigsarkivet, Fremmed proveniens, Lifland, Øsel stift, Registrant 1A (1499–1523), 1B (1517–1552), 2A (1518–1538), 2B (1520–1538), 2C (1536–1541), 3A (1549–1553), 3B (1553–1557), 4A (1537–1549), 4B (1543–1560), 5 (1554–1558), 6 (1548–1552).

¹⁷ Tutvustus Ajalooarhiivi koduleheküljel: V. Helk. Saare-Lääne piiskopkonna arhiiv: <http://www.ra.ee/dgs/guide.php?tid=76&iid=&pth=&tbn=1&lev=yes&lst=&gid=33&hash=8eade790baa6f0e0898d28104cdabdb3>. Vt. ka ülevaadet Taani Kuninglikus Arhiivis asuvatest Saare-Lääne arhivaalidest: C. Schirren. Mittheilungen über Archivforschungen im Sommer 1861. – Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Bd. 12. Riga, 1880, lk. 413–476, siin lk. 466–476, samuti F. Stackelberg. Die Verwaltung des Bistums Oesel-Wiek im XVI. Jahrhundert. – Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. Vorträge zur Hundertjahrfeier am 6.–9. Dezember 1934. Riga, 1936, lk. 36–51, siin lk. 36.

¹⁸ Vt. O. Liiv. Eesti arhiivinduse ajalooline areng. – Arhiivinduse käsiraamat II. Toim. O. Liiv. Tartu, 1936, lk. 7–30, siin lk. 8.

¹⁹ Vt. peamiselt: Akten und Rezesse. Bd. III.

²⁰ København, Rigsarkivet, Fremmed proveniens, Lifland, Øsel stift, Registrant 1A, fol. 131r–133v.

või komtuuri Tallinna ratsutamiseiga seotud pidustused.²¹

Nii Lohmülleri kirjelduse vormistus kui ka sisu osutavad sekretäri soovile näidata oma haridust ja vilumusi. Lohmülleri ärakiri on üles tähendatud humanistlikus kursiivis, mis pole aga vaba saksa kursiivi mõjudest. 15. sajandi esimesest poolest Itaaliast levima hakanud humanistlik kursiiv,²² mis pani aluse uusaegsetele Lääne- ja Lõuna-Euroopa kantseleikursiividele, ei ole Põhja-Baltikumi allikates kuigi levinud. Seda juba seepärast, et saksakeelsete tekstide puhul seda tavaliselt ei kasutatud,²³ ladinakeelseid tekste aga tuli siinses hiliskesk-aegses ja varauusaegses asjaajamises suhteliselt harva ette. Nii kohtamegi humanistlikku kursiivi pigem üksikute haritlaste omaalgatuslikult valminud tekstides, näiteks erakirjades.

Lohmülleri kirjeldus sisaldab mitte ainult jutustust vana piiskopi lahkumisest ja uue ametisseastumisest, vaid ka värsse esmalt endise ja seejärel uue piiskopi ülistuseks. Registriraamatu muu tekstiga võrreldes on selle ära kirja kujundamisele pööratud suuremat tähelepanu, varieerides šrifti suurust vastavalt tekstiosade sisule. Tekst on kopeeritud varem valmis kirjutatud eeskujust. Lohmülleri omast tunduvalt vanamoodsamas ja kohmakamas käekirjas on marginaalidele tehtud kaks märkust vastavalt Padise abti ja Pärnu komtuuri kohalviibimise kohta pidustustel.

Teksti suhteliselt ambitsioonikast kujundusest hoolimata on Lohmüller ilmselt töötanud kiirustades: mitme kõrvuti asetseva vertikaalsete tähesammastega tähe puhul (m, n, u, i) on vahel tähesammast puudu või üle, mõnes kohas on ära jäänud lühendimärk, teisel on täht vahetusse läinud (*et* asemel *de*, *c* asemel *q*) või vahele jäänud. Osa nendest vigadest on tähistatud pliiatsimärkustega, mis tõenäoliselt kuuluvad Hermann Hildebrandile (1843–1890). Kogudes materjali Liivi-, Eesti- ja Kuramaa ürikuteraamatu jaoks, tegi Hildebrand uurimistööd muu hulgas ka Kopenhaageni Kuninglikus Arhiivis. Läbi vaadatud või kopeeritud tekstide juurde on ta märkinud initsiaalid H. H.

Allpool on ära toodud Lohmülleri kirjelduse tõlge, v. a. ülistusluuletused. Isikunimedede puhul on säilitatud Lohmülleri kasutatud kuju, mis mõnel juhul erineb ajalookirjanduses juurdunust.

“Issanda aastal tuhat viissada viisteist, üheksateistkümnendal märtsil, kaheksanda tunni²⁴ paiku pärast keskpäeva, lõpetas Haapsalu linnuses oma elupäevad auväärne isand Johannes de Orgis, Saare-Lääne piiskop, kelle hing puhaku Issandas. Sellesama kuu kahekümne teisel päeval sängitati ta piduliku matusetalitusega õndsas Maarja kabelis²⁵ hauda ja tema hauamonumendi jaoks lasi auväärne isa

²¹ Vt. A. Mänd. Pidustused keskaegse Liivimaa linnades (Tallinna Linnaarhiivi Toimetised 7). Tallinn, 2004, lk. 279–307; J. Kreem. Paul von Steinen. Komtuur. – T. Kala, J. Kreem, A. Mänd. Kümme keskaegset tallinlast (Tallinna Linnaarhiivi Toimetised 10). Tallinn, 2006, lk. 40–59, siin lk. 40–41. A. Süvalep. Ordumeister Herman von Brüggenny külskäik Tallinna 1536. a. ja turniir raekojaplatsil. – Vana Tallinn I. Tallinn, 1936, lk. 55–76, siin 60–67.

²² Vt. nt. M. P. Brown. A Guide to Western Historical Scripts from Antiquity to 1600. The British Library, 1990, p. 126; H. Foerster, Th. Frenz. Abriss der lateinischen Paläographie (Bibliothek des Buchwesens, Bd. 15). 3. Aufl. Stuttgart, 2004, lk. 263.

²³ Vt. humanistliku kursiivi ja saksa kursiivi kasutusvaldkondade kohta: H. Foerster, Th. Frenz. Abriss der lateinischen Paläographie, lk. 275–276.

²⁴ Arvatavasti on mõeldud kaheksandat päevatundi, mis märtsikuus on kella kahe-kolme paiku päeval, kuigi välistatud ei ole ka kell kaheksa õhtul. Antiik-Rooma eeskujul kasutati keskajal ööpäeva jagamist 12 öö- ja 12 päevatunniks. Sel juhul olid öötunnid talvel pikad ja päevatunnid lühikesed, suvel aga vastupidi (*hore inequales*). Niisugusest öö- ja päevatundide jaotusest sõltus ka kanooniliste palvetundide toimumise aeg. Mehhaaniliste kellade levikuga kasutati üha laialdasemalt ka 24 võrdse pikkusega tunnist (*hore equales*) lähtuvat ajaarvestust. Vt. lähemalt H. Grotefend. *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. Bd. I. Hannover, 1891, lk. 183–189.

²⁵ Haapsalu toomkirik oli piiskopikiriku kohta mõõtmetelt üsna tagasihoidlik. Selle kõrvalaltarite seas on mainitud Püha Mauritiuse, 11 000 neitsi, Peetruse ja Pauluse, neitsi Maarja, Püha Kolmainuse, Püha Barbara, Püha Hieronymuse ja Püha Risti, Püha Johannese, Püha Antoniuse, Püha Anna, kõikide pühakute ning Püha ▶

Kristuses ja isand, isand Johannes Kivel, mainitud lahkunud piiskopi ametijärglane ja endine koadjuutor, apostelliku tooli kinnitatud, oma vääritud kantsleril Johannes Lohmülleril kirjutada järgmise epitaafi [fol. 131r–131v järgneb epitaafi tekst koos luuletusega].

Pärast seda aga, märtsi kahekümne kolmandal päeval, saadeti kõrgestiaustatud isa Kristuses ja isand, isand Johannes Kivel auväärse kapiitli ja vasallide ning terve kogukonna poolt oma majast ristide ja lippudega pidulikult katedraalkirikusse ja võeti vastu tõeliseks ja seaduslikuks Saare-Lääne piiskopiks ning isandaks ja kuulutati sealsamas avalikult ambolt²⁶ maha, määrati, seati ametisse ja aujärjele ning juhiti lõpuks sellest samast katedraalkirikust samasuguse pidulikkusega linnusesse tema kadetsejate alanduseks ja karistuseks ning anti kõigekülgsest tema käsutusse nii vaimulik kui ka ilmalik vara.

Kahekümnendal aprillil palusid kõik Läänemaa vasallid kõrgestiaustatud isandalt Johannes Kivelilt, Saare-Lääne piiskopkonna valitud ja kinnitatud isandalt, auväärse kapiitli juuresolekul oma feoodi ja andsid seda vastu võttes kohase ustavuse ja kuulekuse vande.

Püha Risti päeval seadsid ja juhatasid teatud isandad kapiitlist ta pidulikult Koluvere lossi valdajaks.

Lõpuks kutsus auväärne isand Johannes Kivel, kellel ei olnud puudu midagi peale ametissepühitsemise armu, selleks, et seda vastu võtta, püha Johannese sündimise päevaks esiteks auväärse isa Kristuses ja isanda, isand Jasperuse, püha Riia metropolitaankiriku

peapiiskopi, samuti auväärse isa Kristuses ja isanda, isand Henricuse, Kuramaa piiskopi, ja samamoodi auväärse isanda Kärkna abti ja auväärse isa isand Georgiuse, Padise abti, ning samamoodi heldemeelse Pärnu komtuuri Symon de Redberchi, kes tuli isiklikult,²⁷ ja samamoodi kutsus ta kõik oma ja iga Liivimaa diötseesi [valitseja] sugulased, sõbrad, kaaskondlased ja suurnikud, kes osalt tulid ise, osalt vabandasid end, saates enda nimel kellegi oma lähikonnast. Nimelt saatis suursugune isand Saksa Ordu meister Liivimaal auväärse isanda Hermannus Runnenberchi, dekreetide doktori, oma kantsleri. Samuti tuli auväärne ja suuremeelne isand Simon, Pärnu komtuur ja isand ning Retthembergi krahv, rahvas ja kanoonikud igast Liivimaa kirikust, niipalju rüütlikeisusest mehi, niipalju suurnikke üleüldse igasugustest seisustest, kes sellesama pidustuse oma kohalolekuga tegid kuulsusrikkamaks ja vägevamaks ning omalt poolt seda kuidagi ei rikkunud.

Pidustuse lähenedes sõitis auväärne isand Henricus, Kuramaa ülempreester, Haapsallu sisse 50 ratsanikuga ja mitte vähe pidulikult rüütatuna ning võeti vastu auväärse isanda Johannes Kiveli ja tema kaaskonna poolt 22. juunikuul päeval.

Järgmisel päeval aga võtsid nii auväärne Kuramaa isand kui ka auväärne Saare-Lääne isand enne einet kumbki oma kaaskonnaga ja mõlema kiriku suurnike ja vasallidega, keda oli üle saja, kõik ülimalt kirevalt rüütatud, kaheksakümne ratsanikuga ühe miili²⁸ kaugusel Haapsalust auväärse isanda Riia peapiiskopi koos suurnike ja teistega ning iseäranis tema

► Laurentiuse altarit (C. Russwurm. Das Schloß zu Hapsal in der Vergangenheit und Gegenwart. Nachrichten aus Geschichte und Sage. Reval, 1877, lk. 9). Kõrvalaltarite täpse arvu ja nimipühakute kindlakstegemine ei ole alati lihtne. Suur osa teateid Haapsalu toomkiriku kõrvalaltarite ja teiste Saare-Lääne piiskopkonna kirikute altarite kohta pärineb vikaariate läänistamise lepingutest, mis on kantud eespool mainitud registriraamatutesse. Mõne läänilepingu puhul ei ole päris selge, kas tegu on Haapsalu toomkirikus või kusagil mujal Saare-Lääne piiskopkonnas asunud vikaariaga. Ka ei pruukinud altari nimipühak ja vikaaria nimipühak kattuda.

²⁶ Kõrgendus või kantsel kirikus evangeeliumide ja epistlite lugemiseks, jutlustamiseks ja avalike teadete välja kuulutamiseks.

²⁷ Padise abti ja Pärnu komtuuri nimed on marginaalidele lisatud teise käega: *et reverendum patrem dominum Georgium Abbatem in padis / Et similiter generosum commendatorem in pernowe Symonem de Redberch qui in propria persona venit*. Originaali kirjaviisi muutmata.

²⁸ mille passus ehk rooma miil = 1000 topeltsammu (1,48 m) = 1478,7 m. On ka teistsuguseid arvestusi, mille kohaselt Rooma miili pikkus jääb vahemikku 1470–1490 m. Võimalik, et siin on pigem silmas peetud Saksa miili, mis oli piirkonniti erineva pikkusega vahemikus 5,53–10,04 km.

kanoonikutega, keda oli arvult koos isand peapiiskopi kaaskonnaga kakssada ratsanikku või enam, kohase pidulikkusega ristide ja Saare-Lääne kapiitli ning kogu kiriku lippudega vastu ja saatsid ühiselt linnusesse, millise linnuse tornidelt ja müüridelt suurtükkide kõma ja paugutamine kogu taeva ja kõik elemendid täitis, samamoodi tuubade ja timpanite paljukordne puhumine meid rabas ja ülim imetlus sellise väljapaistva sissemarssimise üle meid täitis ja mehistas.

Sellele järgnenud päeval, pühapäeval, mil oli Püha Johannese päev ja 24. juuni, võttis auväärne Saare-Lääne isand auväärsest isand Riia ülemkarjaselt, auväärsest isand Kuramaa piiskopilt ja Kärkna abtilt Haapsalu katedraalikirikus Jumala armust vastu oma pühitsemise pühima anni kõigi oma tublide heasoovijate rõõmuks ja eriliseks õnnitluseks tema auhiilguse täideviimise üle, kurjadele aga, kelle süüteod ta päevavalgele toob, ja ka nende mis tahes kaasosalistele ja pooldajatele igaveseks karistuseks ja solvanguks. Järgmisel päeval, mis oli sellesama kiriku pühitsemise päev, tõi ta nagu Jumalale meelepärane oma pontifikaadi esmaannid neile, kelle läbi ta selle [pühitsuse] vastu võttis, milleks annetati 32 tublit hobust lisaks kullale ja hõbedale, mida arvestati olevat poolteise tuhande marga väärtuses.

Seda, millise rõõmukülluse, mitmekesisuse ja rahuga pühitseti ja viidi läbi ülipüha tseremoonia, ei jõua keegi küllalt imetleda.

Elagu niisiis auväärne isand Johannes Kivel, Saare-Lääne piiskop, minu leebeim ja tähelepanelikem isand, kes selliste auavaldustega nii kõrgele aujärjele on tõstetud, ja antagu talle aastaid sama palju kui Nestorile oma riigi üleüldiseks hüvanguks ja lohutuseks.”

[Fol. 133r–133v järgneb Lohmülleri ülistusluuletus Johannes Kiveliile]

Selle kirjelduse autorit magister Johannes Lohmüllerit on ajalookirjanduses palju käsitletud peamiselt tema osa tõttu Liivimaa reformatsioonis ja isiklike sidemete tõttu Lutheriga.²⁹ Tähelepanu keskpunktis on olnud Lohmülleri tegevus Riia linnasekretäri ja sündikuna (1520–1535), tema varasemat tööd Liivimaa piiskoppide teenistuses puudutatakse vaid mainimisi.

Lohmüller sündis arvatavasti 1480. aastate esimesel poolel Danzigis. 1511. aastal asus ta õppima Krakowi ülikooli. 1515. aasta märtsis märgitakse teda Saare-Lääne piiskopi Johannes Orgase kantslerina. Piiskopi kantsleri ameti pidamist jätkas ta ka Johannes Kiveli ajal. 1517. aasta detsembrist oli ta Riia peapiiskopi Jasper Linde kantsler, 1520. aastast Riia linnasekretär.

1520. aastate algul asus Lohmüller evangeelse usu pooldajate leeri ning sellest ajast alates on säilinud hulgaliselt tõendeid tema diplomaatilise tegevusest, esmalt Liivimaa maahärrade ja Riia linna vaheliste suhete klaarimisel.³⁰ 20. augustil 1522. aastal saatis ta Lutherile kirja, milles Liivimaa reformatsiooni edusamme on esitatud liialdustega. Tegelikult puudutas evangeelse õpetuse levik tol hetkel vaid Riia, mitte aga kogu Liivimaa.³¹

1535. aastal lahkus Lohmüller Königsbergi ja asus Preisi hertsogi Albrechti teenistusse, osales järgnevatel aastatel mitmel riigi- ja maapäeval, täitis erinevaid diplomaatilisi ülesandeid ning osales muu hulgas Königsbergi ülikooli asutamisel 1545. aastal. Tema viimane ametikoht oli Samlandi piiskopkonna ofitsiaali oma. Lohmüller suri 1560. aasta lõpul.³²

Teenistus katoliiklike kõrgvaimulike kantsleides oli Lohmüllerile tema reformaatoritegevuseks ilmselt olnud hea ettevalmistus.

²⁹ Vt. sellekohast historiograafilist ülevaadet: U. Müller. Johann Lohmüller und seine livländische Chronik “Warhaftig Histori”. Biographie des Autors, Interpretation und Edition des Werkes. Lüneburg, 2001, lk. 18–27.

³⁰ Vt. L. Arbusow. Die Einführung, lk. 210; W. Schnöring. J. Blankenfeld. Ein Lebensbild aus den Anfängen der Reformation (Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte. XXIII. Jahrgang). Halle, 1905, lk. 1–115, siin lk. 61–62; U. Müller. Johann Lohmüller, lk. 43–45.

³¹ L. Arbusow. Die Einführung, lk. 228–230.

³² Vt. kokkuvõtet Lohmülleri eluloolistest andmetest: U. Müller. Johann Lohmüller, lk. 28–30. Lohmülleri pikk ja kirev elu ei ole uurijatele olnud kerge teema ning osa varasemas kirjanduses leiduvaid eluloolisi andmeid on eksitavad.

Mitmed juhtivad reformaatorid pärinesid katoliku kiriku rüpest, rajades oma propagandameetodid, eeskätt jutlused, katoliku kirikus läbiproovitud vahenditele³³ või humanistlike haritlaste tekstidele, mis olid valminud ammu enne 16. sajandi usupuhastusliikumist. Nii tegi ka Martin Luther, laenates olulise osa oma paavstluse-vastasest argumentatsioonist Lorenzo Vallalt.³⁴

Lohmülleri kirjatööde seas on nii pühendusluuletusi katoliiklikele valitsejatele kui ka usupuhastusest ajendatud kristlikke manitsusi. Ta on kirjutanud lõpuosa Riia peapiiskoppide kroonikast ja kroonika “Warhaftig Histori”, mis käsitleb peamiselt Saksa Ordu ja Riia (pea)piiskopi suhteid 12. sajandi lõpust kuni 1540. aastate alguseni. Lohmülleri varaseimaks kirjanduslikuks palaks peetakse pühendusluuletust Poola kuninga Sigismundi pulmades puhuks Barbara Zápolya’ga 1512. aasta veebruarist.³⁵ Johannes Kiveli ametisseastumise tseremoonia kirjeldust ning värsse piiskop Johannes Orgase mälestuseks ja Johannes Kiveli ülistuseks ei ole kirjanduses seni eraldi käsitletud.³⁶

Lohmülleri kirjeldusest selgub, et piiskop Orgase hauakirja ja mälestusluuletuse tellis Lohmüllerilt Kivel. Sellises tellimuses ja uhketes pidustustes Kiveli ametisseastumise puhul ei olnud tõenäoliselt midagi erakordset. Näib, et Liivimaa prelaadidki olid hakanud harrastama renessansiaegsete paavstide ja teiste kõrgvaimulike toretsevat stiili. Võimalik, et ka vähemalt kõrgematele aukandjatele pühendatud juhuluule ei olnud

16. sajandi Liivimaal haruldus. Näiteks võib tuua epitaafitekstid Liivimaa ordumeistri Wolter von Plettenbergi mälestuseks³⁷ või nn. Ronneburgi värsid Liivimaa piiskoppidest ja peapiiskoppidest.³⁸

Kas ja mis ulatuses võis Kivel mõjutada oma sekretäri üles tähendama tervet ametisseastumise kirjeldust, seda me Lohmülleri tekstist teada ei saa. Ka ei selgu, kas Lohmülleri ülistusluuletus Kiveliile, millega tseremoonia kirjeldus lõpeb, oli kuidagi mõjutatud Kiveli soovidest või oli tegemist Lohmülleri omaalgatusliku truualamlikkuse märgiga. Arvestades Lohmülleri hilisemat karjääri ja kalduvusi, vilgast sulge ja teravat keelt ei pruukinud konjunktuurse luulepala sepistamine tähendada talle suuremat eneseületamist.

Kiveli ametisseastumise tseremoonias ei viita tegelikult miski spetsiifiliselt tema prelaadistaatusele. Religioosseid rituaale, sealhulgas protsessioone ja vaimuliku võimu esindajate tseremoniaalseid õnnistusi kasutasid ilmalikust seisusest isandad sama innukalt kui vaimulikud nii enne kui ka pärast reformatsiooni.³⁹ Sellele aitas omalt poolt kaasa tava viia riiklikke tseremooniaid läbi suurematel kirikupühadel, mida Euroopa ja Venemaa valitsejad olid praktiseerinud arvatavasti juba sellest ajast saadik, kui kirikust sai ilmaliku võimu tugi.⁴⁰

Uus piiskop hoolitses selle eest, et tema võimust jääks ka väliseid märke. Haapsalu piiskopilinnuse värava kohale lasi Kivel panna kivist ehisplaadi, mille keskel on kujutatud

³³ Vt. nt. A. Pettegree. *Reformation and the Culture of Persuasion*. Cambridge, 2005, lk. 10–17.

³⁴ Vt. D. M. Whitford. *The Papal Antichrist: Martin Luther and the Underappreciated Influence of Lorenzo Valla*. – *Renaissance Quarterly*. Vol. 61, nr 1 (Spring 2008), lk. 26–52.

³⁵ Vt. Lohmülleri kirjutiste kohta: U. Müller. *Johannes Lohmüller*, lk. 122–334.

³⁶ Mainitud viitamisi: L. Arbusow. *Livlands Geistlichkeit*, 1904, lk. 107. Selle järgi: U. Müller. *Johannes Lohmüller*, lk. 41.

³⁷ Vt. neid tekste: *Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik*. 1904. Mitau, 1906, lk. 302. Epitaafitekstidele lisatud kommentaar on Plettenbergile pühendatud värsse nimetatud maitsetuteks (*Beide leisten sich im ersten Verse eine ungläubliche Geschmacklosigkeit mit ihrem “Gallis dictus de monte Piano”*).

³⁸ Vt. L. Poelchau. *Erzbischof Johannes Blankenfeld von Riga in lateinischen Versen des 16. Jahrhunderts*. – *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag* (Schriften der Baltischen Historischen Kommission). Hrsg. v. B. Jähnig, K. Militzer. Münster, 2004, lk. 259–273.

³⁹ Vt. nt. E. Muir. *Ritual in Early Modern Europe*. 2nd ed. Cambridge, 2005, lk. 255–284.

⁴⁰ Vt. näiteid kõrgkeskaegse Saksamaa kohta: J. Bumke. *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*. 10. Aufl. München, 2002, lk. 276–317. Vt. ka E. Muir. *Ritual in Early Modern Europe*, lk. 252.

piiskopimitrat koos mõõga ja piiskopi ametisauaga, selle all Saare-Lääne stiftivappi ja Kiveli perekonnavappi. Nende vahel on aastaarv 1515. Samuti paigutati ehiskivi Kiveli perekonnavapiga Koluvere linnuse peavärava kõrvale. Juba Kiveli eelkäija Johannes Orgas oli lasknud oma vapi üles seada Kuressaare linnusesse ning mitmesse piiskopkonna kihelkonnakirikusse.⁴¹

*

Vaadelgem lähemalt, kes olid Lohmülleri kirjelduses mainitud isikud. Kiveli ametieelkäija Johannes Orgas immatrikuleeriti 1451. aasta juunis Rostocki ülikooli ning promoveerus 1452. või 1453. aastal kunstide bakalaureusena. 1460. aastate algul õppis ta Bolognas ja omandas seal arvata- vasti doktorikraadi kanoonilises õiguses. Aastatel 1464–1466 oli Orgas Riia peapiiskopi ofitsiaal, alates 1473. aasta juunist esineb ta allikates Saare-Lääne dekaanina, 1482.–1483. aastal Riia peapiiskopi Stephani vikaarina, 1480. aastatel ka Tartu toomhär- rana ja 1489. aastal Saare-Lääne piiskopi Petruse ofitsiaalina. 1491. aasta novembris valis Saare-Lääne kapiitel ta piiskopiks ning 1492. aasta 26. märtsil sai Orgas Roomas ka paavsti kinnituse.⁴²

Lohmülleri koostatud hauakirja järgi suri Orgas 95 aasta vanuselt. Leonid Arbusow *sen.* arvates on see liialdus. Orgas astus ülikooli alles 1451. aastal ja nii võiks tema sünniaasta paigutada ajavahemikku 1430–1435. Paavst Leo X registides mainitakse seoses Johan- nes Kiveli määramisega koadjuutoriks 1513. aastal, et Orgas on umbes 80-aastane ja va- nadusest nõder.⁴³ Nagu kirjutab Lohmüller, suri Johannes Orgas 1515. aasta 19. märtsil ja

maeti Haapsalu toomkiriku Maarja kabelisse. Lisaks piiskop Orgase hauakivile oli Haapsa- lu toomkirikus veel teinegi Johannes Orgase nimelise kadunu hauakivi. See piiskopi nime- kaim, kes arvatavasti pärines temaga samast suguvõsast, suri 1500. aastal.⁴⁴

Kiveli ametisse pühitsenud Riia peapiis- koppi Jasper Lindet on 1491. aastal mainitud Riia kanoonikuna, Saksa Ordu liikmena ja Riia Peetri kiriku kirikhärrana, alates 1497. aastast Riia dekaanina. 1509. aasta veebruaris valis Riia kapiitel ta peapiiskopiks ja sama aasta 23. mail sai ta paavsti kinnituse. 1520. aasta 16. detsembril võttis Linde keiser Karl V-lt vastu riigivürsti regaalid. Jasper Linde suri 1524. aasta 29. juunil Raunas ja maeti Riia toomkiriku koori.⁴⁵

Ka Heinrich II Basedow, Kuramaa piis- kop 1501–1523 ja endine Lübecki ja Tartu toomhär- ra, kuulus Saksa Ordusse. Basedow oli arvatavasti pärit Lübecki patriitsisoost.⁴⁶ Pärast piiskop Christian Bomhoweri surma 1518. aasta aprillis valis kapiitel ta Tartu piis- kopiks. Sellesse ametisse ta siiski ei jäänud – juba sama aasta suvel kinnitati Tartu piis- kopiks sootuks Tallinna piiskop Johannes Blankenfeldt.⁴⁷

Pühitsusel kohal viibinud abtidest on tea- da oluliselt vähem kui piiskoppidest. Kärkna abti Lambertust on allikates mainitud aasta- tel 1504–1525,⁴⁸ Padise abti Georgius Karnip'i aastatel 1509–1524.⁴⁹

Liivimaa meistri sekretär, *doctor utriusque juris* Hermannus Runnenberch (Ronnenberg) oli pärit Hildesheimist. 1506. aastal immat- rikuleeriti ta Rostocki ülikooli. Juba tol ajal kuulus Runnenberch Saksa Ordusse. 1506.– 1507. aastal oli ta Põide kirikhär- ra (Põide kuulus Saksa Ordule), 1508. aastal Valmiera kirikhär- ra, 1505–1510 Liivimaa indulgentsi

⁴¹ Vt. J. Ch. Brotze. *Estonica*. Koost. A. Hein, I. Leimus, R. Pullat, A. Viires. Tallinn, 2006, lk. 14, 422–423.

⁴² L. Arbusow. *Livlands Geistlichkeit*, 1904, lk. 128; L. Arbusow. *Livlands Geistlichkeit*, 1913, lk. 154.

⁴³ L. Arbusow. *Livlands Geistlichkeit*, 1913, lk. 155.

⁴⁴ C. Russwurm. *Das Schloß zu Hapsal*, lk. 5.

⁴⁵ L. Arbusow. *Livlands Geistlichkeit*, 1904, lk. 105

⁴⁶ L. Arbusow. *Livlands Geistlichkeit*, 1904, lk. 11; Arbusow. *Livlands Geistlichkeit*, 1913, lk. 12.

⁴⁷ L. Arbusow. *Livlands Geistlichkeit*, 1904, lk. 18.

⁴⁸ L. Arbusow. *Livlands Geistlichkeit*, 1904, lk. 101; *Livlands Geistlichkeit*, 1913, lk. 118, 321.

⁴⁹ L. Arbusow. *Livlands Geistlichkeit*, 1904, lk. 88.

alamkomissar Saksamaal. 1519. aastal sai Runnenberch ordumeistrilt lääniks Rūjiena kirikhärra koha. 1520. aastate algul võis ta olla Riia kapiitli dekaan, 1524. aasta 2. märtsil kinnitas paavst Clemens VII Runnenberchi Kuramaa piiskopiks. Sellena mainitakse teda veel 1539. aastal.⁵⁰

Simon krahv von Rietberg (Redberch, Rettemberch, Retthemberg) oli aastatel 1510–1516 Pärnu komtuur⁵¹ ja seejärel, alates 1516. aastast kuni oma surmani 1523. aastal Tallinna komtuur. Oma sugulussidemete tõttu etendasid Rietbergi krahvid Vestfaalis tähtsat osa, sellest suguvõsast pärines Osnabrücki, Paderborni, Münsteri ja Mindeni piiskoppe ning teisi kõrgvaimulikke. Sidemed Saksa Orduga ei olnud Rietbergide suguvõsale samuti võõrad: ordusse kuulusid juba nii esimesena (aastal 1237) ennast krahv Rietbergiks nimetanud Konrad kui ka tema poeg Simon.⁵²

Lohmülleri kirjeldus esitab Kiveli ametisse astumist üsna süstemaatilisel: üksteisele järgnevad eelmise piiskopi surm ja matused, tema heaks kiidetud ja paavsti kinnitatud koadjuutori pidulik saatmine katedraali, avalik kuulutamine piiskopkonna uueks isandaks, tseremoniaalne juhatamine piiskopi eluruumidesse ja piiskopi vallasvara andmine tema käsutusse, vasallidelt truudusvande võtmine ja nende läänide kinnitamine, tulevase piiskopi juhatamine Koluvere linnusesse, pühitsuseks kohale saabunud vaimulike ja nende kaaskonna pidulik vastuvõtmine ja alles kõige lõpuks vaimulik pühitsus, millele järgnes kingituste üleandmine pühitsuse läbi viinud piiskoppidele. Piiskop saab ametisse samuti nagu Saksa-Rooma keisririigi piiskopid alates Wormsi konkordaadist – esmalt antakse talle üle ilmalik ning alles seejärel vaimulik võim.

Väliselt kirjeldaks Lohmüller justkui

ladusalt ja üksmeeles toimunud tseremooniaid. Jääb mulje, nagu oleks talle teksti kokkupanekul aluseks olnud mitte ainult isiklikult nähtu ja kuuldu, vaid ka mingi normatiivne eeskiri uue piiskopi ametisseastumisest. Tegelikuses ei läinud kõik ilmselt nii libedasti. Näib, et Kiveli kandidatuurile oli vastaseid – Lohmülleri sõnutsi asus uus piiskop oma aujärjele “kadetsejate alanduseks ja karistuseks”. Kui abtid Lambertus ja Georgius välja arvata, kuulusid kõik tseremoonia tähtsamad osalised ja külalised Saksa Ordusse. Ordu ja Saare-Lääne piiskopi suhted ei olnud aga alati olnud head. 1430. aastal ordu koguni okupeeris piiskopkonna mõneks ajaks.⁵³ Lohmülleri tekstist ei selgu, kas olid Kiveli vastased seegi kord ordu ja kaasvaimulike ridadest või pigem piiskopkonna vasallide seast.

Vasallide truudusvande eelnesid tõenäoliselt läbirääkimised vande andmise tingimuste üle, mille käigus vasallid püüdsid täpsustada oma õigusi. Pärast ametisseastumist üritas Kivel vasallide vabadusi piirata. Näiteks kurtsid Saare-Lääne vasallid 1518. aastal, et piiskop soovib neil pöörduda oma apellatsioonikaebustega paavsti ja keisri poole, mida ei nemad ega nende eellased polevat kunagi teinud, vaid pöördunud ikka maapäeva poole Valmieras või Valgas. Vasallide truudusvandet vastu võttes olevat piiskop lubanud nende privileege mitte kärpida ja neil jätkuvalt esitada apellatsioone maapäevale, samuti osta ja müüa oma mõisaid vastavalt oma äranägemisele nagu vanasti. Ka töotanud piiskop oma asjaajamisraamatust (*denckelboke*) lasta välja võtta artiklid, mis ei ole vasallidele soodsad ning asendada need soodsatega. Vähemalt nii olevat piiskop lubanud vandes, mille ta ametisseastumisel kirikule andnud ja just sellise lubaduse peale olevat vasallid piiskopile üldse truudust vandunud.⁵⁴

⁵⁰ L. Arbusow. Livlands Geistlichkeit, 1904, lk. 142–143; L. Arbusow. Livlands Geistlichkeit, 1913, lk. 174.

⁵¹ Ritterbrüder im Livländischen Zweig des Deutschen Ordens. Hrsg. v. L. Fenske, K. Militzer (Quellen und Studien zur Baltischen Geschichte 12). Köln, 1993, lk. 770.

⁵² Ritterbrüder im Livländischen Zweig, lk. 540–541.

⁵³ Vt. J. Kreem. Tülidest Saare-Lääne piiskopitooli ümber 15. sajandil. – Saare-Lääne piiskopkond / Bistum Ösel-Wiek. Artiklid Lääne-Eesti keskajast. Haapsalu, 2004, lk. 73–82.

⁵⁴ Akten und Rezesse, nr. 85, 22. august 1518, Kullamaa.

Nii Saare-Lääne kui ka Tartu piiskopid olid üritanud vasallidelt nõuda nende mõisate müügi korral eelisostuõigust. Sellest nõudmisest loobusid piiskopid vormiliselt alles 1522. aasta maapäeval Valmieras.⁵⁵ Lahkhelid vasallidega peaaesjalikult nende kohustuste, kohtumõistmiskorra ja talupoegade koorimiste pärast püsisid terve Kiveli ametiaja jooksul.⁵⁶ Nii võiks Lohmülleri kirjeldatu sobida toetama nende tseremooniateoreetikutearvamust, kes peavad riikliku tseremoonia üheks olulisemaks ülesandeks selles osalevate huvigruppide vaheliste lahkhelide varjamist, n.-ö. üksmeele etendamist.⁵⁷

Kiveli ametisseastumise kirjeldus osutab kahele Liivimaa hiliskeskajegse ajaloo olulisele probleemile: küsimusele ilmaliku ja vaimuliku võimu piiridest ja Liivimaa sisemisest ühtekuuluvustundest. Kivel sai esmalt "Saare-Lääne isandaks", piiskopiriigi valitsejaks, ja alles teises järjekorras vaimuliku võimu ja aujärje kandjaks. See ei olnud ühepoolne akt: juhatamine katedraali ja piiskopilinnusesse kapiitli, vasallide ja kogukonna juuresolekul, vasallide truudusvande vastuvõtmine ja neile nende läänide kinnitamine ning pidulik saatmine piiskopkonna mandriosa ühte olulisemasse linnusesse Koluverre ei saanud toimuda ilma piiskopkonna alamate heakskiiduta.

Lisaks pühitsuse läbi viinud piiskopidele ja nende kaaskondadele viibisid Kiveli ametisseastumise pidustustel ka teised Liivimaa võimustruktuuride, nii ilmalike kui ka vaimulike esindajad. Osalt olid nad kindlasti kutsutud selleks, et muuta tseremoonia suurejoonelisemaks, ent küllap sooviti sellega veenduda ka teiste Liivimaa võimukandjate heakskiidust uuele piiskopile või vähemalt olukorraga leppimises.

Nagu eespool öeldud, jäi vastastikusest

heakskiidust ja leppimisest piiskop Kiveli ja tema vasallide vahel igatahes puudu. Lahkhelid ja süüdistused, mille põhituumaks oli vasallide soov piiskopi kontrolli alt vabaneda, vältasid kuni Kiveli surmani 1527. aastal ning ei väljendanud enam sugugi seda truuduse ja pidulikkuse meeoleolu, mida püüab edasi anda Lohmülleri kirjeldus piiskopi ametissepühitsemisest.

Johannes Kivel suri 1527. aasta 22. aprillil Haapsalus ja maeti 24. aprillil Haapsalu toomkiriku koori.⁵⁸ Uus piiskop Georg von Tiesenhausen⁵⁹ lasi koostada Saare-Lääne piiskopi surma korral rakenduvad valimise reeglid,⁶⁰ viidates vajadusele vältida tulevikus hõõrumisi, mis Kiveli ametiajal piiskopkonnas aset leidsid. See dokument ei kirjelda aga enam mitte niivõrd uue roomakatoliku prelaadi kanoonilist ametisseadmist, kui võrd valitava ilmaliku vürsti võimuletuleku tingimusi. Sellega oli keskajegne kiriklik riigikorraldus Saare-Lääne piiskopkonnas lõplikult läbi.

Tiina Kala

(1967)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo osakonna 1991. aastal, kaitsnud 2001. aastal samas doktoriväitkirja teemal "Euroopa kirjakultuur hiliskeskajegsetes õppetekstides, Tallinna dominikaanlase David Sliperi taskuraamat". Töötab alates 1991. aastast Tallinna Linnaarhiivis. Peamised uurimissuunad: Eesti keskajegne kirikulugu, hiliskeskajegsete tekstide ja vormi seosed, Tallinna varasem õigusajalugu.

⁵⁵ W. Schnöring. J. Blankenfeld. Ein Lebensbild aus den Anfängen der Reformation, lk. 59.

⁵⁶ Vt. nt. Akten und Rezesse, nr. 91, 31. jaanuar 1519, Lihula; nr. 96, 30. juuni 1519; nr. 97, 24. oktoober 1519; nr. 106, 22. detsember? 1520, Kuressaare.

⁵⁷ Vt. selliseid seisukohti: E. Muir. Ritual in Early Modern Europe, lk. 253–254.

⁵⁸ L. Arbusow. Livlands Geistlichkeit, 1904, lk. 91.

⁵⁹ Georg von Tiesenhausen oli samaaegselt ka Tallinna piiskop. Vt. tema kohta L. Arbusow. Livlands Geistlichkeit, 1913, lk. 217.

⁶⁰ Akten und Rezesse, nr. 251, 4.–5. veebruar 1528.